

Mîrzâ Âkâ Hân-ı Kirmânî'nin Sultan Abdülhamid'e Takdim Ettiği Rıdvân Adlı Farsça Eseri¹

Çetin KASKA

Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
cetinkaska@hotmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1168-5522>

Öz

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti dönemlerinde devlet adamlarının sağladığı güvenli ve huzurlu ortam sayesinde birçok yazar, şair, edip ve âlim İran, Irak, Orta Asya'dan Anadolu topraklarına göç etmiştir. Bu seçkin kimseler hem ders vermiş, hem de edebî ve dinî eserler yazarak Anadolu'nun ilim ve kültür merkezi haline gelmesine yardımcı olmuştur. Bunlardan biri de Kaçarlar döneminde Osmanlı topraklarına zorunlu olarak göç eden Mîrzâ Âkâ Hân-ı Kirmânî'dir. Âkâ Hân on yıldan fazla İstanbul'da kalmış ve Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* adlı eserini taklit ederek, *Rıdvân* adında manzum ve mensur bir eser yazmış ve Sultan Abdülhamid'e takdim etmiştir. Âkâ Hân'ın 1887'de İstanbul'da tamamladığı bu eser bir dîbâce, mufassal bir mukaddime, dört bölüm ve bir hâtimedden oluşmaktadır. Eserde toplam 353 manzum ve mensur yazılmış hikâye yer almaktadır. Âkâ Hân'ın yaklaşık yirmi beş yaşındayken yazmaya başladığı bu edebî eserde Sultan Abdülhamid ve Münif Paşa iyilikle yâd edilmiştir. Bu makalede Mîrzâ Âkâ Hân'ın yazdığı *Rıdvân* adlı eser Türkiye'de ilk defa detaylı ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mîrzâ Âkâ Hân-i Kirmânî, Rıdvân, Sultan Abdülhamid, Gülistân, Farsça.

Mirza Aqa Khan Kermani's Perisan Book Titled Ridvan, Presented to Sultan Abdulhamid

Abstract

After the victory of Malazgirt, many writers, poets, and scholars migrated from Iran, Iraq, Central Asia to Anatolian lands thanks to the safe and peaceful

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 18.05.2020 / 29.01.2021

Künye Bilgisi: Kaska, Ç. (2021). Mîrzâ Âkâ Hân-i Kirmânî'nin Sultan Abdülhamid'e takdim ettiği Rıdvân adlı Farsça eseri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1), 351-374. DOI: 10.33437/ksusbd.739185

environment provided by statesmen during the Anatolian Seljuks, Anatolian Principalities and the Ottoman Empire. These distinguished people both taught and helped Anatolia become a center of science and culture by writing literary and religious works. One of them is Mirza Aqa Khan Kermani who immigrated to Ottoman lands during the Kadjars period. Aqa Khan stayed in Istanbul for more than ten years and wrote a verse and prose work named Ridvan and presented it to Sultan Abdulhamid by imitating the work named Gulistan by Saadi Shirazi. This work, completed by Aqa Khan in Istanbul in 1887, consists of a preface, a detailed introduction, four chapters and a conclusion. There are a total of 353 verse and prose stories written in the work. Sultan Abdulhamid and Munif Pasha were praised in this literary work that Aqa Khan started when he was only twenty-five years old. Mirza Aqa Khan's book Ridvan in this article have been investigated for the first time in Turkey.

Keywords: Mirza Aqa Khan Kermani, Ridvan, Sultan Abdulhamid, Gulistan, Persian.

GİRİŞ

Türk devletleri Fars dili ve edebiyatına ilgi göstermiş ve bu dil ve edebiyatla eserler yazanlar himaye edilmiştir. Fars dili ve edebiyatına olan ilgi Gazneli Devleti'nde başlamış, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde devam etmiştir. Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla İran kültürü Anadolu'ya taşınmıştır. Moğol istilasından sonra bu etkileşim oldukça hızlanmıştır. Memleketleri Moğollar tarafından yakılıp yıkılan çok sayıda İranlı edip, şair ve âlim Anadolu'ya sığınmış ve Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiştir. Bu ilim adamları daha sonra İran kültürünün Anadolu'da canlanmasında rol oynamıştır. Şahıs, meslek ve yer isimlerinde Farsça kelimelerden istifade edilmiş, hukukî, dinî kayıtlarda ve resmî vesikalarda Farsça kullanılmıştır. Bu dönemde Anadolu şehirlerinde tasavvuf, tarih, edebiyat ve felsefe konusunda pek çok Farsça eser telif edilmiştir. Mevlânâ, Sultan Veled ve Sadreddin-i Konevî'nin etkisiyle Konya, Kayseri, Kırşehir, Amasya, Niğde, Sivas ve Erzincan'da çok sayıda Farsça eser telif veya istinsah edilmiştir. Farsça, Osmanlı Devleti'nin ilk bir buçuk yüzyılında Türkçe'nin gelişmesi ve Arapça'nın canlanmasıyla Selçuklu dönemine oranla etkisini önemli ölçüde kaybetmiştir. Buna rağmen Yavuz Sultan Selim ve II. Bayezid dönemlerinde Osmanlı sultanları tekrar Farsça'ya ilgi göstermiştir. Hayatlarının ilk dönemlerinde iyi bir eğitim alan Osmanlı sultanları edebiyat dili olarak Farsça'yı ve ilim dili olarak Arapça'yı öğrenmiştir. Bazı Osmanlı sultanlarının Farsça şiir yazdıkları bilinmektedir. Cem Sultan, Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Sultan III. Murad'ın Farsça divan ve divançeleri günümüze ulaşmıştır. Osmanlı döneminde de İran, Irak ve Orta Asya'dan birçok şair, yazar ve edip yöneticilerin sağladığı güvenli

ortam nedeniyle Anadolu'ya göç etmiştir. Göç eden bu seçkin kişilerden biri de Mîrzâ Âkâ Hân-ı Kirmânî'dir. Âkâ Hân, Osmanlı topraklarında ders vermiş, Türkçe öğrenmiş, gazetelerde yazılar yazmış, eserler istinsah etmiş ve kitaplar yazmıştır (Değirmençay, 2013: 1-30; Aydın, 2010: 9-19; Riyâhî, 1995: 13-245; Kartal, 2008: 95-168; Özgüdenli, 2008: 1-76). Bu makaledeki Farsça parçaların tercüme yapılarırken çoğunlukla kaynak esere sadık kalınmış ve birebir çeviri yapılmıştır, ancak anlaşılması zor kısımlarda serbest çeviriye başvurulmuştur.

MÎRZÂ ÂKÂ HÂN KİRMÂNÎ

Âkâ Hân 1270'te Kirmân'ın Meşîz vilayetinde doğmuştur. Kirmân'da eğitimini tamamlamış, edebiyat, fıkıh, felsefe, kelâm, hadis, mantık, usul ve tarih gibi konularda dersler almış, Fransızca ve Pehlevi dillerini öğrenmiştir. Kirmân'da 1881'de maliye memuru olmuş, bu görevi ifa ederken Kirmân Valisi Nâsîrüddevle ile anlaşmazlık yaşamış ve İsfahan'a gitmek zorunda kalmıştır. İsfahan'da Şeyh Ahmed-i Rûhî ile arkadaş olmuş ve vali Ali Mîrzâ Zillüssultan'ın yanında çalışmıştır. İsfahan'da Kirmân valisi kendisini rahatsız edince, arkadaşı Şeyh Ahmed ile birlikte Tahran'a gidip, valiyi hükümete şikâyet etmiş, ancak bunda bir netice elde edememiştir. Âkâ Hân, Tahran'da tefsir dersleri vermiş, Şeyh Mehdî Şerîf-i Kâşânî ve Yahya Devletâbâdî gibi ilim adamlarıyla görüşmüştür. Tahran'da rahat bırakılmayan Âkâ Hân, arkadaşı Şeyh Ahmed ile birlikte Meşhed, Reşt, Tebrîz yoluyla İstanbul'a gelmiş ve Bâbîlik inancı ile ilgilenmiş, arkadaşı Şeyh Ahmed ile birlikte Kıbrıs'a gidip, Bâbî lideri Mîrzâ Yahyâ Subhîzel ile görüşmüştür. Kıbrıs'ta Subhîzel'in kızıyla evlenmiş ve Şam'a seyahat etmiş, İstanbul'da bir ara İran elçisi Muhsin Han Muînülmülk ile birlikte Tahran'a gitmiştir. İranlıların İstanbul'da Farsça olarak çıkardığı *Ahter* gazetesinde İran hükümetini eleştiren yazılar yazmış ve elçi ile arası bozulmuştur (Kurtuluş, 2016: 59-60; Âdemiyyet, 1346: 24-26).

Âkâ Hân, İstanbul'da birçok İranlı şair ve yazar ile tanışmış, devrin önemli ilim adamlarından Mîrzâ Habîb-i İsfahânî'nin evinde kalmış ve çok sayıda eser tashih etmiştir. İstanbul'daki İranlılara ait okulda bir süre ders vermiş (Kaska, 2019: 538-551), Londra'da İran elçisi Melkum Han'ın 1890'da çıkardığı *Kânûn* gazetesinde yazılar yazmış, Rıza Paşa, Halil Ethem, Sadık Han Selmâsî ve Clement Imbault gibi meşhur kimselere Fars dili ve edebiyatı alanında ders vermiştir. Âkâ Hân, İstanbul'da İngilizce ve Türkçe öğrenmiş ve Fransızcasını geliştirmiştir. Âkâ Hân, Mîrzâ Melkum Hân, Cemâleddîn-i Efgânî ve Mîrzâ Feth Alî Ahundzâde'den etkilenmiştir. Yazdığı yazılar ve Bâbîlik taraftarlığı neticesinde İran hükümetinin hışmına uğramış, 1895'te Ermeni isyanını teşvik ettikleri gerekçesiyle Osmanlı hükümeti tarafından Şeyh Ahmed-i Rûhî ve Mîrzâ Hasan Hân Habîrûlmülk gibi arkadaşlarıyla birlikte tutuklanmış ve 1895'te Trabzon'a gönderilmiştir. Daha sonra Nâsîrüddin Şah, Bâbî olduğu söylenen bir kişi tarafından öldürülünce, Âkâ Hân ve iki arkadaşı suçlu bulunup, İran'a teslim

edilmiş ve 1896'da Tebrîz'de idam edilmişlerdir. Âkâ Hân'ın *Âyîne-i İskenderî*, *Rıdvân*, *Nâme-i Bâstân*, *Hikmet-i Nazarî*, *Ceng-i Haftâd u Dû Millet*, *Se Mektûb ve Sad Hitâbe*, *Terceme-i Ahdnâme-i Mâlik Eşter*, *Dîvân*, *Heşt Behişt*, *Tekvin ve Teşrîi*, *İnşallâh û Maşallâh* ve *Reyhân* adlı eserleri vardır (Âryanpûr, 1387: 391; Kurtuluş, 2016: 59-60; Âdemiyet, 1346: 24-26).

RİDVÂN

Mîrzâ Âkâ Hân-ı Kirmânî'ye ait olan bu eser, Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserinden esinlenilerek yazılmıştır. Âkâ Hân, İran'da Kaçarlar hükümeti döneminde yaşamıştır. Bu dönem şairleri Horasan ve Irak üslupları şairleri olan Firdevsî, Unsurî, Muizzî, Sa'dî, Hâfız, Menûçihri, Ferruhî, Hâkânî-yi Şîrvânî ve Evhadüddîn-i Enverî tarzında şiirler yazmıştır. Şairlerin takip ettiği bu üsluba bazgeşt-i edebî denilmiştir. Bu dönemde edebiyat ve şiir pazarı revaç kazanmış, dinî inanç ve akideler yeni mazmunlarla ifade edilmiştir. Bâzgeşt-i edebî üslubu şairi Mîrzâ Âkâ Hân-ı Kirmânî, bu eseri Kirmân'da yirmi beş yaşındayken, yani 1295'te yazmaya başlamış ve 1304'te İstanbul'da tamamlamış ve Sultan Abdülhamid'e takdim etmiştir. *Rıdvân*, Âkâ Hân'ın ilk eseridir ve Âkâ Hân bu eserde Ubeyd-i Zâkânî'nin *Risâle-i Dilgoşâ* ve *Ahlâkî'l-Eşraf* adlı eserlerinden iktibaslar yapmıştır. Âkâ Hân, *Ayîne-i İskenderî* ve *Nâme-i Bâstân* adlı eserlerinin aksine bu eserde hamasî mevzulardan çokça bahsetmemiş, daha çok padişaha nasihat tarzındaki konulara değinmiştir. Sa'dî, *Gülistân*'da İran'ın hicri yedinci yüzyıl sosyal ve ictimai durumunu ifade etmiş, Âkâ Hân ise *Rıdvân*'da Osmanlı ve İran'ın hicri on üçüncü yüzyıldaki durumuna değinmiştir. Âkâ Hân, İran'da o dönem insanların tanıdığı Tahran Cuma namazı imamı, Şeyh Hâdî-i Necmâbâdî, Horasan hâkimi Âsafü'l-ddevle, Hâcî Pîrzâde, Yağmâ-i Cendekî, sadrazam Mişîrû'l-ddevle gibi kimselerden bahsetmiş, Sa'dî gibi adalet meselesine özel bir önem vermiş ve eserinin üçüncü babında bu mevzuya yer vermiştir. Sa'dî 41 hikâyeden oluşan *Gülistân*'ın ilk babında, yani padişahların hal ve hareketleri adlı bölümde 27 hikâyede eleştirel bir nazarla padişaha ve kudret sahiplerine bakmıştır. Âkâ Hân da 68 kısma ayrılan *Rıdvân*'ın üçüncü babında, yani büyüklerin sîreti ve meliklerin adabı adlı bölümdeki 64 hikâye ve dört hikmette, Sa'dî'nin eserinin ilk babındaki gibi daha çok padişahı eleştirmiş ve ona öğüt vermiştir. *Rıdvân*'ın 1327 tarihli bir nüshası İran Meclis-i Şûrâ-i İslâmî Kütüphanesi'nde yer almaktadır (Dilgoşâ, 1394: 248-268; Serefzârî & Dilgoşâ, 2015: 45-59; Oğûlbîg, 1388: 17-21; Muhammedî, 1383: 417-419).

Âkâ Hân, *Rıdvân*'ın dibâcesinde Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* adlı eserindeki gibi Allah'a hamd ve sena etmiş, ona şükretmenin mümkün olmadığını, onun cömertlik sofrasından herkesin istifade ettiğini belirtmiştir (Oğûlbîg, 1388: 35):

چون نتوان کرد ادا حق شکر * بنده مسکین چه کند با خدای

ز آن که یکی شکر نگفته هنوز * شکر دگر بایش آرد به جای

ای که از خوان جود و احسانت * ریزه خوراند منعم و درویش
نه خسی را ز خود کنی نومید* نه کسی را برانی از در خویش

“Şükürün hakkı eda edilemiyorsa, miskin kul Allah’a karşı nasıl davranmalı.

Daha bir şükürü eda etmeden başka bir şükürü eda etmesi gerekir.

Ey ihsan ve cömertlik sofrandan, derviş ve zenginin kırıntı yediği.

Ne alçağı kendinden ümitsiz edersin ne de kimseyi kapından kovarsın.”

Âkâ Hân, Allah’tan sonra, kâinatın en şerefli olan Peygamberimizin vasıflarını dile getirmiştir (Oğûlbîg, 1388: 35):

شفیق، عطوف، لطیف، نسیم* نذیر، بشیر، رسول، کریم

“Şefkatli, sevecen, latif, yumuşak huylu, yol gösterici, müjdeleyici, elçi ve kerimdir.”

Rıdvân, Gülistân gibi secili bir nesir ile yazılmış, ancak bazı hikâyelerde insicam yoktur. Eser bir dîbâce, ayrıntılı bir mukaddime, bir hatime ve dört mevsim olarak adlandırılan dört baktan oluşmaktadır. Mukaddime: Nefislerin saadeti ve kötü günlerin değişimi. 1-Birinci mevsim (birinci bab): Aşk, hüsün ve gençliğin gerekliliklerini beyan etme. 2-İkinci mevsim (ikinci bab): Ahlakı pak etmek, talep ve istemenin neticesi. 3-Üçüncü mevsim (üçüncü bab): Büyüklerin sîreti ve meliklerin adabı. 4-Dördüncü mevsim (dördüncü bab): Karşılıklı konuşmanın latifesi ve gülmenin ışığı. Hâtime: Ayetleri okumanın ve ibretli ibarelerle uğraşmanın hikmeti (Oğûlbîg, 1388: 42; Dilgoşâ, 1394: 248-268).

Âkâ Hân, *Rıdvân*’ın telif sebebini şöyle ifade etmiş: Arkadaşlarıyla bir gün yine gezinti yeri olan Sâdâbâd’da karşılaştığını ve oradaki yeşillik ve tazelikten eser kalmadığını görünce şaşırıldığını ve ibret aldığını, Sa’dî’nin *Gülistân*’ından geçen “Geçici olan her şeye gönül bağlamak uygun değildir.” ibaresini oradaki arkadaşlarına söylediğini ve arkadaşlarının kendisine bu fani âlemde *Gülistân* tarzında bir eser yazıp, bakî bir eser bırakmasını tavsiye ettiklerini ifade etmiştir (Oğûlbîg, 1388: 39):

با جمعی از یارانم باز در آن صحرا تصادف شد. از آن نضارت و خضارت اثری بر جای نبود.
حیرت گفته، عبرت گرفتم.

دل منه بر چرخ گردون مدارش* نی دیش پاینده بینی، نی بهارش

“Arkadaşlarımdan oluşan bir toplulukla yine bir gün Sâdâbâd’da karşılaştık. Ancak orada yeşillik ve canlılıktan bir eser yoktu, hayret edip ibret aldım.

Bu felek ve dünyaya gönül bağlama, ne zenginliği payıdadır ne de baharı.”

این لطیفه ام از گلستان سعدی بر زبان آمد که هر چه نیاید، دل بستگی را نشاید. حال که این بگفتم، می به یاد مستان آمد و آب به جوی بستان. یاران گفتند چه سود به طریق ایجاز طرحی بر آن نمط ترتیب کنی و خاطر دوستان را تطیب نمایی، که قدرت خامه داری و تیرنگ نامه.

کنون که فرصت گفتارت ای برادرت هست* چرا به نشر و بیان سخن نمی کوشی؟

“Sa’dî’nin Gülistân’ında geçen “Geçici olan her şeye gönül bağlamak uygun değildir.” adlı latifeyi söyleyince, şarap sarhoşların ve su, ırmak yapanların hatırlına geldi. Arkadaşlar dediler ki, dostlarının hatırlını hoş edip, Gülistân’ı örnek alıp, bir eser yazman senin için faydalı olmaz mı, hem kalemin kuvvetli hem de yazı erbabisın.

Ey kardeş, şimdi senin söz söyleme zamanındır, niçin söz söylemeye çalışmıyorsun?”

Âkâ Hân dostlarına duyduğu saygıdan dolayı onların isteğini geri çevirmediğini, daha önce yazılan kıssalardan, hikâyelerden, atasözlerinden, menkıbelerden, öğüt ve nasihatlerden istifade ederek *Rıdvân*’ı ilkbaharda yazmaya başladığını ve sonbahar rüzgârı eserken onu tamamladığını belirtmiştir. Kısaca kitabın telif sürecine işaret etmiştir (Oğûlbîg, 1388: 40):

آغاز موسم ربیع که چشمه سحاب ریزان بود و چشم شاهد اصحاب فتنه انگیزان هامون دیبه تستر بستر کرده و زمین از دیباج چین دواج گسترده... چون عزم یاران را راسخ دیدم، پاس خاطر ایشان پاسخ نیاوردم و چون توان مقاومت نداشتم، سر بر خط مطاوعت گذاشتم. اوفاتی چند تلف کرده، برخی از آثار سلف و اطوار خلف و مواعظ و پند و نصایح سودمند گرد آورده، به پاره ای اعبر و امثال و قصص و اسما و سیرت ملوک و سیر اهل سلوک و اخلاق درویشان بر مآثر ایشان بر آمیختم و بندی از مفردات سخن را به شطری از سیاسات توام داشتم و هنوز نسیم خزان وزان بود که کتاب رضوان تمام شد.

در خلد نعیم کردم باز* وین کتاب لطیف را آغاز

تا به کی خاطرت به بستانها است* که به رضوان من گلستانها است

گل ز باد خزان شود ریزان* باغ رضوان همیشه جاویدان

“İlkbahar mevsiminin başıydı ve çeşme cömertçe akıyordu, fitne yayan sevgililerin güzel gözü ipek elbise giymişti ve zemin ipekten oluşan elbisesini yere sermişti... Dostların isteğini sağlam ve uygun bulunca, onlara duyduğum saygıdan dolayı cevap vermedim, ayrıca onlara karşı koyacak gücüm de yoktu. Onların isteğini kabul ettim. Bir süre vaktimi telef ettim, daha önce yazılmış eserlerden ve onları yazanların tarzlarından, vaaz, öğüt ve faydalı nasihatlerden istifade ettim, rüya tabirlerinden, ata sözlerden, kıssalardan, hikâyelerden, padişahların davranışlarından, dervişlerin ahlakından, tarikat ehli kimselerin seyr

ü sulûk serüveninden yararlandım ve siyasi düşünceleri kısmen de olsa eserimde beyan ettim, daha sonbahar rüzgârı eserken Rıdvân kitabını bitirdim.

Rahman olan Allah'ın cennet kapısını açtım ve bu latif kitaba başladım.

Hatıran bostanlarda olduğu sürece, Rıdvân'ım gül bahçesi gibi kalacak.

Gül sonbahar rüzgârından dökülmeye başladı, ancak Rıdvân bahçesi sürekli daimi kaldı.”

Âkâ Hân bu eseri 1304'te tamamladığını, manzum ve mensur olarak kaleme aldığını, Yunan felsefesinden bahsettiğini, amacının fazilet ve mükemmellikler yerine edep ve öğüt olduğunu ifade etmiştir (Oğûlbîg, 1388: 42):

در آن سالی که رضوان مختتم شد * هزار و سیصد و چهارش رقم شد
همه مقصود ما پند و ادب بود * نه اظهار کمالات و حسب بود
چه حکمت های یونانی که گفتیم * چه گوهر های عمانی که سفتیم
اگر ناید به گوش رغبت کس * ز ما ابلاغ حکمت باشد و بس
به عالم سالها این نثر و منظوم * مگر از ما بماند یادگاری

“Rıdvân tamamlandığında yıl 1304'dü gösteriyordu.

Bütün hedefimiz edep ve öğüttü, mükemmellikler ve fazileti beyan etmek değildi.

Hem Yunan asıllı hikmetlerden bahsettik, hem de Ummanlı mücevherler bulduk.

Bu eseri bir kimse duymaya meyletmese bile, bizden hikmetle bahsetmesi kâfidir.

Bu manzum ve mensur eser, âlemde bizden hatıra olarak yıllarca kalacak.”

Âkâ Hân, Abdülhamid'i zamanın halifesi, İslam Cumhuriyetleri sultanı, adil ve ihsan sahibi hafız, ilim ve irfanın hamisi, karaların sultanı, denizlerin hakanı ve ülkenin iftiharını gibi hitaplarla yâd etmiştir (Oğûlbîg, 1388: 38):

خليفة زمان، سلطان جمهوری اسلامیان، حافظ عدل و احسان، حامی علم و عرفان، سلطان
البرین و خاقان البحرین....

حوت المعالی و المفاخر بلده * سلطانها عبدالحمید الثانی

هی کاسمها دار السماده مالها* فی میدان الوجود مدانی

“Zamanın halifesi, İslam Cumhuriyetleri sultanı, ihsan ve adil hafız, ilim ve irfan hâmişî, karaların sultanı ve denizlerin hakanı...”

Sultan Abdülhamid-i Sâni ülkenin iftiharını ve en soylu kimsedir.

Aynen adı gibi mutluluk kaynağıdır ve varlık meydanındaki madenin özüdür.”

Âkâ Hân, Abdülhamid sayesinde insanların emniyet ve güvende olduğunu, bütün mümin ve Frenklerin adetlerini serbestçe yerine getirdiğini, halkın kargaşa ve izdihamdan uzak olduğunu ve başka ülkelerdeki savaşçıların ülkesini yurt edindiğini beyan etmiştir (Oğûlbîg, 1388: 36):

لطف خدای حافظش از نایبات دهر* چندان که حفظ خاطر بیچارگان کند
همواره مردمان همه جفتند با امان* ز آن مردمی و لطف که با مردمان کند
ندانی چرا از اقالیم عالم* به ملک تو دارند مردم درنگی
ز بوم خود آواره کردند آنان* که دارند در مغز خود هوش و هنگی
به شهر تو جسته ز هر سو توطن* امیران کشور دلبران جنگی
ز هندی و تازی و رومی و مصری* فرنگی و تاتار و چینی و زنگی
از آن رو که جفتند با امن و ایمان* از آنرو که دورند ز آشوب و تنگی
همه مومنان کرده اجرای آیین* فرنگان ادا کرده رسم فرنگی

“Allâh'ın lütfu, onu zamanın kötülüklerinden aynı biçarelerin hatırını koruduğu gibi korusun.

İnsanların hepsi daima insanlara lütfeden o sultandan emniyet buldu.

Dünya ülkelerindeki insanların senin mülküne neden gelmede geciktiğini anlamıyorsun,

Oysa o ülkelerde, akıl ve idrak sahibi kimseleri yurtlarından derbeder ettiler.

Savaşçı cesur ülkelerin emirleri, şehrinin her tarafını yurt edindi.

Hintli, İranlı, Rumlu, Mısırlı, Tatar, Çinli, Avrupalı, Zengibarlı,

Sayende emniyet ve güvendeler ve sayende kargaşa ve izdihamdan uzaklar.

Bütün müminler merasimlerini yapıyor, bütün Frenkler Frenklik adetlerini yerine getiriyor.”

Âkâ Hân, Sultan Abdülhamid'den sonra İran sultanı Muhammed'i övmüş, ülkesinin daimi, Yunan ve Rum'dan daha güzel olmasını temenni etmiş, insanların emri altında emniyette olduğunu, dünya halklarını koruduğunu ve tahtının kutlu olduğunu vurgulamıştır (Oğûlbîg, 1388: 36):

بادا همواره برو بوم* خوشتر ز بلاد آتته و روم
در ظل حمایت همایی* در سایه، سایه خدایی
فرخنده سریر پادشاهی* کآمد به جهانیان پناهی
هستند مردمان همه در ظل حضرتت* ز آسیب روزگار به گهواره امان

“Ülke ve yören daimi olsun, Rum ve Yunan diyarından daha güzel olsun.

Himaye gölgesinde devlet kuşusun ve muhafaza noktasında Allah'ın gölgesisin.

Tahtı kutlu padişahsın, dünyadakilere sığınak olarak geldin.

Bütün insanlar koruman altında, zamanın kötülüğünden emniyettedir.”

Âkâ Hân, Osmanlı devlet adamı, eğitimci ve düşünür Münif Mehmed Paşa'yı da eserinde “Hazret-i Âsaf Câh-i Meârif Penah” unvanıyla yâd etmiş ve ona övgüde bulunmuştur (Oğûlbîg, 1388: 37):

هر که در سایه معارف اوست* دشمن و دوستش معارفه جوست
ذات ضیفش شجر دانش است* مرکز دانش نسزد جز چنین
کسب شرف کرده معارف از او* ز آن که شریف است مکان و مکین

“Onun ilimlerinin gölgesinde bulunan dost ve düşman onunla tanışmak istedi.

Misafir zatı bilginin şeceresidir. Zatinin merkezi bundan başkasına yaraşmaz.

İlimler ondan şeref kazandığı için yer ve mekân şerefliidir.”

Âkâ Hân, eserinin dibacesinde en son İstanbul'daki İran büyükelçisi Mîrzâ Muhsin Hân'ı İskender'in aynasına ve cihanı gösteren kadehe benzetmiş ve onu methetmiştir (Oğûlbîg, 1388: 41):

ای آسمان جود که چرخ علو و فضل* هم چون سمند رانم شده زیر زین تو

مهر و وفا و دانش و مردی هر دمی * دلهای مردمان همه دارد رهین تو

آیینه اسکندر و جام جهان نمای * هر یک نمایش است ز رای زرین تو

“Ey fazilet ve yücelik gökyüzü ve ey cömert felek. Çevik ve gösterişli at gibi bacağı senin eyerinin altındadır.

Her zamanın vefa, sevgi, bilgi ve yiğidisin. Bütün insanların gönülleri senin esirindir.

İskender'in aynası ve cihanı gösteren kadehsin. Her bir gösteri senin altın düşüncendendir.”

Âkâ Hân, *Rıdvân*'da İran'dan Rum diyarına yazgısından dolayı seyahat ettiğini ve zamanın o ülkenin sınırları içerisinde kendisini avare ve mahrum ettiğini ifade etmiştir (Oğûlbîg, 1388: 38):

قضا را دست تقدیر از ساحت ایران به سیاحت روم انداخت و زمانه از آن مرز و بوم آواره و محروم ساخت...

“Yazgım beni İran'dan Rum diyarına attı, zaman o ülke ve diyarda beni avare ve mahrum etti...”

Âkâ Hân, Rum diyarını sevinçli, mamur, güler yüzlü gördüğünü, toprak ve havasının temiz ve her tarafının yemyeşil olduğunu, binlerce güzel sesli kuşun etrafta öttüğünü, dallardaki yaprakların saba rüzgârıyla birlikte hareket ettiğini, kendisinin ilk defa seyahate çıktığını, cennet gibi olan Asya'yı yeni gördüğünü, bu diyardaki emniyet ve asayışı daha önce görmediğini beyan etmiştir (Oğûlbîg, 1388: 38):

من بنده را نخستین بار و اولین اسفار بود که تحولت من الدیار الی دیار، مشاهده آن چنان فضای مینو نشان و هوای عنبر افشان به یکباره عنان از دست دل برد که در ساحان بهشت آسای آسیا چنین گلستان ارم و بوستان نعم ندیده بودم و بدین گونه امنیت و انتظام نشنیده ویژه آن شهر شهیر و سواد کبیرش، که بر هر مرکزی برتر داشتی و بر سر شهرهای جهان سروری.

خاصه تا شد اریکه آسایش * شاه با فر و داد و نیک نژاد نهاد

آن که در سایه همایونش * حفته خلقی چه کودکان به مهاد

مدنیت از او شده موجود * بدویت از او شده بر باد

“Bu benim ilk seferimdi, ilk defa bir diyardan ve bir şehirden başka bir yöreye yer değiştirdim, o cennet gibi feza ve güzel havayı görünce, gönül birden elindeki dizginleri kaybetti. Cennet gibi olan Asya'nın meydanında böyle İrem bağı ve nimetlerle dolu bostan görmemişim ve böyle emniyet ve intizam duymamışım.

Özellikle o meşhur ve büyük şehri, her merkezden daha iyi ve bütün dünya şehirlerinden daha emniyetliydi.

Şah özellikle celal, adalet, iyi tabiat ve haşmetiyle asayiş sağladı.

Onun sultanlığının gölgesinde insanlar beşikte çocuk uyutuyor.

Medeniyet ondan hâsıl oldu ve bedevilik ondan yok oldu.”

Bir gün Sâdâbâd’da gittiğini oradaki muhteşem doğayı gördüğünü, kumrunun gül üzerinde öttüğünü, erguvan ağaçlarının yaprak açtığını, reyhanın yeşerdiğini, bahar mevsimi olduğunu ve tahdisi nimet nevinden yukarıda zikrettiğimiz iki beyti Sultan Abdülhamid için söylediğini beyan etmiştir (Oğûlbîg, 1388: 38):

روزی چند در آن موضعی که سعدآبادش خوانند، اتفاق تفرج و گل گشت افتاد، از آن هوای شیوای موزون طرب افزون گشتم و از هر طرف بتان هر هفت گروه را دیدم، که بر آن بساط در جلوه طاوسی بودند و نغمه ناقوسی.

نوای فاخته بشد دلا ز کف مستان* هزار دستان، نواخت در بستان

“Birkaç gün Sâdâbâd’a gezmeye ve ferahlamaya gittik, o güzel hava ve kusursuz iklimde mutlu olduk, her tarafta rengârenk tabiatı müşahede ettik, o mahfil ve mecliste tavusun cilvesi ve çanın nağmesi vardı...”

Kumrunun ötüşü sarhoşların elinden gönüllerini aldı ve bostanda binlerce hikâye çaldı.”

Sa’dî-i Şîrâzî nasıl *Gülistân*’ın yazılış tarihine işaret etmişse (Dilgoşâ, 1394: 248-268; Yazıcı, 1996: 240-41):

اول اردیبهشت ماه جلالی* بلبل گوینده بر منابر قضبان

بر گل سرخ از نم اوفتاده لالی* همچو عرق بر عذار شاهد غضبان

“Celâlî takvimine göre ilkbahar mevsiminin ikinci ayı başıydı, dalların minberlerinde bülbüller hutbeler okuyordu.

Kızıl gül üzerine çiğlerden inciler düşmüştü. Bunlar kızmış bir sevgilinin yanağındaki ter tanelerini andırıyordu.”

Âkâ Hân da aynen onun gibi *Rıdvân*’ın yazılış tarihine vurgu yapmıştır (Dilgoşâ, 1394: 248-268):

موکب اسفندیار ماه جلالی* رایت بهمن شکست از بر کهسار

شاخ مزین شد از جواهر الوان* برگ مرصع شد از لال مطار

“Celâlî takvimine göre atlılar İsfend ayında dağlık bölge için Behmen sancağını kırdı.

Renkli mücevherler sayesinde dallar süslendi, yaprak uçuşan lal renkten murassalı oldu.”

Sa'dî, *Gülistân*'ın dibâcesinde şu beyitleri dile getirmiş (Dilgoşâ, 1394: 248-268):

گلی خوش بوی در حمام روزی * رسید از دست مخدومی به دست
بدو گفتم که مشکى یا عبیری * که از بوی دلایز تو مستم
بگفتا من گلی ناچیز بودم * ولیکن مدتی با گل نشستم
کمال همنشین در من اثر کرد * وگرنه من همان خاکم که هست

“Bir gün hamamda efendi bir adam bana bir parça güzel kokulu kil verdi.

O kile: “Misk misin yoksa amber misin, güzel kokundan mest oldum” dedim.

Kil bana cevaben: “Ben adi bir kil idim, ancak bir süre gül ile arkadaş oldum.

Onun güzel kokusu bana sindi, yoksa ben bildiğin toprak parçasıyım.”

Âkâ Hân, Sa'dî'nin bu beyitlerini esas olarak şu beyitleri yazmıştır (Dilgoşâ, 1394: 248-268):

فسرده بلبلی دیدم به بستان * در ایام خزان بر شاخساری
بدو گفتم چه شد آن شور و شهناز * که شهر آشوب خواندی هر کناری
بگفتا کان نواهای عجب بود * مرا در سایه عشق نگاری
سلیمانم هزار آموخت دستان * وگرنه من یکی مرغ نزاری

“Sonbahar günlerinde bostanda bir dalın üzerinde donuk bir bülbül gördüm.

Ona “sende bulunan o coşku ve şevke ne oldu, oysa eskiden şehrin her tarafını birbirine katardın” dedim.

“Bana aşkın gölgesinde yer veren o acayip ses ve iniltildi” dedi.

Süleyman'ım bana binlerce ses öğretti, yoksa ben zayıf, cılız ve güçsüz bir kuşum.”

Rıdvân'da tarihi şahsiyetlerin, bilginlerin, şairlerin ve filozofların adlarının geçtiği hikâyeler anlatılmıştır. Eserde Matematikçi Pisagor, Horasan hükümdarı Âsafü'l-ddevle, filozof Aristo, Abbâsî veziri Ahmed b. Hâlid, Nâdirşâh Afşâr'ın oğlu Rızâkulî Mîrzâ Nâdirzâde, Pişdâdyân silsilesi padişahı Melik Tahmûrs, hekîm Eflatun, filozof Sokrat, Benî İsrail peygamberi Hz. Yusuf, Abbâsî halifesi Harûn Reşîd, Sâsânî padişahı Melik Pervîz, İskender-i Rûmî, Kâbûs Şemsü'l-me'âlî, Fransa hükümdarı V. Louis ve XVI. Louis, Hz. Ali, Sâsânî padişahı Behrâm Gûr, Nâdirşâh Afşâr, Rus imparatoru Büyük Peter, Tahran Cuma namazı imamı Nâsrüddin Şah'ın damadı, Mahmûd Şah Kacâr dönemi şairi Yağmâ-i Cendakî, III. Napoleon, Alman imparatoru Friedrich'in adları geçmektedir. Padişaha nasihatlerin çok yer aldığı bu eser, Kaçarlar döneminde Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserine yazılan en iyi naziredir. Eserdeki Arapça kelime ve ibareler sayılmasa, *Gülistân*'daki gibi hikâyelerin çoğu sade bir üslupla yazılmış, bazı hikâyeler uzun, bazısı da kısadır. Âkâ Hân tıpkı Sa'dî gibi Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinden istifade etmiş, defalarca Bozorgmîhr ve Bozorcmîhr'den bahsetmiş, *Şâhnâme*'de geçen âyine-i İskenderi ve nâme-i bâstânî veya nâme-i sâlârname gibi hamâsî kalıplardan yararlanmış ve bazı beyitlerini mütekarib bahriyle yazmıştır (Dilgoşâ, 1394: 248-268; Oğûlbîg, 1388: 21-210; Serefzârî & Dilgoşâ, 2015: 45-59).

Eserde manzum ve mensur 353 hikâye bulunmaktadır. Hikâyelerde hikmet, öğüt, latifeler yer almaktadır. Özellikle hâtîme bölümünde çok sayıda hikmet, öğüt, edep, politika ve siyaset ile ilgili nükteler bulunmaktadır. Esere bakıldığında müellifin tarih, hikmet, müzik, siyaset ve diğer ilimleri iyi bildiği görülmektedir. Ahlakî ve ilmî bir mecmua olan bu eser, diğer ahlaki eserler gibi muhatabına bıkkınlık vermemektedir. Bazen hicivli bir eda takınan müellif eserindeki bazı hikâyelerin muhatabını doğrudan ifade etmemiştir. Bu hikâyelerin bazısı bazen kitabı okuyana ve bazen de şairin kendisine hitap etmektedir. Müellif doğrudan Avrupalılarla fikir alışverişinde bulunmuş ve hikâyelerde Fransızca, Arapça ve Türkçe bildiğini ifade etmiştir. Müellifin asıl hedefi Sa'dî'yi taklit etmek olduğu için kinaye, îcâz ve diğer edebi sanatlar akıcı söz söylemesini engellemiştir. Eleştirel bir dile sahip olan eserde çok sayıda Arapça kelime var ve bu durum eserin kusurlu sayılmasına neden olmuştur. Eserde tasavvufî ıstılahlar yer almaktadır (Dilgoşâ, 1394: 248-268; Serefzârî & Dilgoşâ, 2015: 45-59).

Âkâ Hân eserinde Osmanlı sultanları, Kostantiniye, Türk şehzadeleri, Ayasofya Camii ve Osmanlı elçileri hakkında bazı hikâyeler nakletmiştir (Oğûlbîg, 1388: 141, 139, 133, 122, 120, 99, 62, 49).

روزی در بازار قسطنطنیه می گذشتم از پا شاهزادگان ترک دیدم که جام فاخر و لطیف و قوندره سفید به نازگان اسلامبول در پای داشت و باتوانی به شیوه آلت فرنگان در دست و به نازی هرچه تمامتر می

خرامید و از کمال بهجتی که مر او را بود به هر طرف که می گذشت همه کس در سیر جمالش خیره می شدند.

هر جا که گذشتی آن پر پیروی * یاقوت گرفت از او شفق وام

از عکس رخس زمین شدی لعل * و ز رنگ لیش زمانه می فام

چون مرا بدید به فراست بشناخت که از اهالی ایرانم ، پیش آمد و به زبان ترکی پرسید؛ که آیا از لسان لطافت‌رسان فارسی چیزی دانی؟ گفتم؛ منظور از این سوال چیست؟ گفت؛ همی خواهم روزی چند به آموختن این زبان شیرین مداومت نمایم. گفتم؛ ای بیگ زبان فارسی نیکو دانم اما پیش تو گفتم نتوانم از آنکه چون تو را بینم هوشم برود، هر چه دانم فراموشم شود.

مرا پیش رخت بودن محال است * تو می‌آی، از من می‌رود هوش

اگر علم هزار اقلیدسم هست * چو بینم روی تو، سازم فراموش

“Bir gün Kostantiniye pazarında geçerken, Türk şehzadelerinden birini gezerken gördüm. Latif ve güzel elbise ve beyaz kunduralarıyla İstanbul sokaklarını arşınıyordu. Elindeki Frenk tarzı aletle olabildiğince yavaş hareket ediyordu. Kemal derecedeki yakışıklılığı sebebiyle geçtiği her yerde bütün insanlar onun cemaline bakıyordu.

O peri yüzlünün geçtiği yerde, yakut ondan sevinci ödünç alır.

Yüzünün aksinden zemin kırmızıya boyanır ve dudağının renginden zaman belli olur.

Beni görünce, ferasetiyle İranlı olduğumu anladı, öne geldi ve Türkçe şöyle dedi: Latif olan Farsça dilinden başka bir şey biliyor musun? Dedim: Bu sorudan maksadın ne? Dedi: Her gün bu tatlı dili öğrenmek için çalışmak istiyorum. Dedim: Ey Bey, Fars dilini iyi biliyorum, ancak senin yanında ondan söz söyleyecek takatim yok, çünkü seni görünce kafamda akıl kalmıyor ve bildiğim her şeyi unutuyorum.

Bana senin yüzünün önünde bulunmak muhaldir. Sen gelince, benden akıl gider.

Aklımda binlerce ilim olmasına rağmen, senin yüzünü görünce hepsini unutuyorum.”

زنی در پاریس به سفیر عثمانی گفت؛ مسلمانان چرا هر مردی، ده زن می کنند؟ سفیر جواب داد؛ که همه عادات مسلمانان بر عکس اهالی اروپا است، یعنی چرا در اروپا هر زنی ازدواج متعدد می گیرد.

گفت مسیو به مادام خود روزی * که تو را شوهر من، ای مادام

تو چرا مایلی سوی دیگران* گفت؛ ز آنرو که تشنه ام مادام

“Paris’te bir kadın Osmanlı elçisine şöyle dedi: Müslüman ülkelerde neden her erkek on kadınla evleniyor? Elçi ona şöyle cevap verdi: Müslümanların bütün adetleri Avrupalıların aksinedir, yani niçin Avrupa’da kadınlar birden çok erkekle evleniyor?”

Mösyö bir gün hanımına şöyle dedi: Ey hanım ben senin kocanım.

Sen neden başkalarına meylediyorsun, hanım şöyle dedi: çünkü sürekli susuzum.”

شخصی از سفیر عثمانی که از روس برگشته بود پرسید؛ راست است که زنان روسیه برف را مانند؟
جواب داد؛ که آری من مکرر را دید و باز دیدشان ز کام گرفتم.

نورم از چشم برد و هوش از سر * خانم مسقوی مگر برف است

“Bir kimse Rusya’dan dönen bir Osmanlı elçisine şöyle sordu: Gerçekten Rus kadınları kar gibi beyaz mı? Elçi cevap olarak: Evet, ben defalarca gördüm ve onları ziyaret etmekten zevk aldım.

Kar gibi beyaz olan Moskof karısı gözümdeki nuru ve kafamdaki aklı götürdü.”

در جامع ایاصوفیه جوانی دیدم خوشلهجه و نیکو شمایل و دارای فنون معارف و فضایل که گوی
فراست از ابنای زمان ر بوده و برهان کیاست به جهانیان نموده.

انوار معارفش درخشان* چون طلعات آفتاب رخشان

گفتم؛ مرا نصیحتی فرمای که در همه عمرم به کار آید و از فواید صحبت نیکان بینصیب نمانده باشم.
گفت؛ امور روزگار بر خود سهل گیر، تا به سختی نیافتی و اخلاق نیکو پیشه خود ساز تا بدبخت
نباشی و رضای خاطر یاران بر مصالح خود مقدم دار تا سعادت دو جهان یابی.

ای که خواهی سعادت دو جهان* مکن از نکبت جهان تشویش

خلق نیکو نمای پیشه خویش* تا نگردد دلت ز سختی ریش

ده مزیت رضای یاران را* دایما بر مراد خاطر خویش

“Ayasofya Camii’nde güzel konuşan, şekil şemali iyi, ilim ve faziletleri bilen, zamanın bilimlerinden haberdar ve dünyadaki burhandan agâh olan bir gence rastladım.

Maarifinin ışıği güneşin siması gibi parlaktı.

Dedim: Bana bütün ömrüm boyunca işime yarayacak bir nasihat et de iyilerin sohbetinden nasipsiz kalmayayım. Dedi: Günlük işleri kendine kolay kıl ki, zorluk çekmeyesin ve iyi ahlaki meslek edin ki, bahtsız olmayasın. Dostların hatır rızasını kendi çıkarımın önünde tut ki, iki cihanda saadete kavuşasın.

Ey her iki cihanın saadetini isteyen kimse, dünyanın musibete giriftar olmasına neden olma.

İnsanlara iyilik etmeyi meslek edin ki, gönlün zorluktan incinmesin.

Dostların rızasının meziyetini daima kendi gönül muradından üstün tut.”

ناپلیون فرانسه از سلطان عثمانی پرسید؛ پیغمبر شما با کدام نردبان مراج کرد؟ گفت با همان نردبانی که پیغمبر شما فرود خواهد آمد.

هر جزایی هست بر طبق فعال* هر جوابی هست بر شکل سوال

“Fransız Napolyon, Osmanlı sultanına: Sizin peygamberiniz hangi merdivenle Miraca çıktı? Osmanlı sultanı: Sizin peygamberinizin aşağı ineceği merdivenle.

Her ceza aynı eylemle yanıt bulur. Her suale aynı şekilde cevap verilir.”

Âkâ Hân, *Rıdvân*'da Yağmâ-i Cendekî, Emir Hüsrev-i Dihlevî ve Ubeyd-i Zâkânî gibi meşhur İranlı şairler ile ilgili bazı hikâyeler nakletmiştir (Oğûlbîg, 1388: 90, 132, 73):

یغمای جندقی گوید هرگز در مدت عمر معنی هیچکار را ندانسته بودم تا اینکه روزی در اصطبل رفتم پسر خود را دیدم که با خ... جمعشده از او پرسیدم؛ چهکار می کنی؟ گفت؛ هیچکار. آنگاه موضوع اصلی این لغت را به درستی بشناختم.

چونکه دیدم جمال دلکش تو * معنی هیچ را بدانستم

“Yağmâ-i Cendekî şöyle diyor: Bir gün ahıra gidip, çocuğumu uygunsuz bir şekilde görüp, ona ne yapıyorsun? deyince, bana cevaben “hiçbir şey” demeden önce, ömrüm boyunca “hiçbir şey” kelimesinin anlamını bilmiyordum. O olaydan sonra bu lügatin asıl manasını tam anlamıyla kavradım.

Gönül, çekici cemalini görünce, “hiçin” manasını bildim.”

امیر خسرو دهلوی را حکایت کنند؛ که در اوایل به دزدی و راهزنی می گذرانید به طوری که هیچ کاروانی از ثغور وی عبور ننمودی تا وقتی کاروانی از آن حدود بگذشت که شیخ فرید شکر گنج در آن میان بود...

“Emir Hüsrev-i Dihlevî hakkında şöyle söylenir: İlk önceleri hırsızlık ve haydutlukla uğraşırdı, hiçbir kervan onun çizdiği sınırların içinden geçmezdi. Bir gün Şeyh Ferîd-i Şeker Genc’in de içinde olduğu bir kervan bu sınırı ihlal etti...”

همانا قصه عبید زاکانی را نشنیده ای که چون از شاخه فضل و هنر اقتطاف ثمری نکرد فوراً تبدیل
مسلك نموده و طریقه هزل پیموده.

تا به کی از پی هنر پوی * بشنو این، از عبید زاکانی

فضل را خود مگرد پیرامون * که به روزنهاست فرو مانی

دایما فحش و هزل پیشه نما* تا که داد از زمانه بستانی

“Ubeyd-i Zâkânî’nin şu kıssasını dinlemedin mi? Yönetimden hüner ve faziletine rağmen beklediği ilgiyi görmeyince, hemen şiir tarzını değiştirip, hezel tarzında şiirler yazmış.

Ne zamana kadar hünerin peşinden gideceksin, Ubeyd-i Zâkânî’den şu sözü dinle:

Sadece faziletinin çevresinde dolanma, yoksa bir deliğe tıklılıp kalırsın.

Zamandan adalet bulmak için daima hezel ve hicvi meslek edin.”

یکی از امرا شاعری پرسید؛ کدام برج در آسمان آن تو است؟ شاعر گفت؛ ای امیر مرا در زمین هنوز
خانه نیست در فلک برج از کجا باشد؟ امیر بخندید فرمود؛ تا خانه عالی برای سکون او معین داشتند.

بر فلک از کجا توام تاخت* من که کار زمین نکردم راست

از تو آرایش جهان ناید* که نیاری بساط خود آراست

“Emirlerden birisi bir şaire sordu: Gökyüzündeki hangi burç senindir. Şair: Ey emir, benim hala yeryüzünde bir evim yok, gökyüzünde burcum nasıl olsun? Emir güldü ve kendisine güzel bir ev yapılmasını ferman etti.

Gökyüzüne nasıl çıkayım, daha yeryüzündeki işi doğru dürüst yapmadım.

Kendi sofranı süslemeden, dünya sofrasını süsleyemesin.”

Âkâ Hân eserinde birçok peygamber kıssasına ve dini hikâyelere değinmiştir (Oğûlbîg, 1388: 46, 95, 128):

یوسف علیه السلام را گفتند؛ با این که همه خرابین مصر در کف تو است چرا شب گرسنه خوابی؟
فرمود؛ تا گرسنگی را فراموش نکنم.

ای سیر! غم گرسنگانت * هرگز نشود عزیزم جاننت

الا که شوی گرسنه روزی* محروم شوی ز رزق و روزی

“Hazreti Yusuf” a dediler: Mısır’ın bütün hazineleri elindeyken neden gece aç yatıyorsun? Hz. Yusuf: Açlığı unutmamak için.

Ey tok kimse, açların kederi asla canını acıtmayacak.

Ancak mutlaka bir gün acıkacaksın, azık ve rızıktan mahrum kalacaksın.”

حق تعالی حضرت کلیم را فرمود؛ ابلهان را روزی دادم تا خردمندان به تدبیر خود مغرور نشوند و فرموده سه چیز را به سه چیز موکل داشتم؛ رزق را به حمق، و بلا به نطق، و حرمان را به عقل.

به نادان رزق افزون تر نماید* که تا دانا به دانش کم کند ناز

خردمندی است جفت نامرادی* در این عالم چنین بوده است آغاز

“Yüce Allah, hazreti Kelîm’e şöyle emretti: “Akıl sahipleri ileri görüşlülükleriyle mağrur olmasın diye aptallara rızık verdim” ve şöyle ferman etti: “Şu üç şeyi üç şeye bağlı kıldım: rızık ahmaklığa, belayı konuşmaya, mahrumiyeti akılla.

Bilgin bilgisiyile daha az nazlansın diye cahile daha fazla rızık verilir.

Bu âlemde ilk başlardan beri murat ile muratsızlık birliktedir.”

خطبی را پرسیدند؛ که مسلمانی چیست؟ گفت؛ من مردی خطیبم مرا به مسلمان چه؟

به کنج خانه عزلت نشینم* که هیچ آسودگی به زین نباشد

مرا نانی و آبی ز این جهان بس* دگر کاری به کفر و دین نباشد

“Bir hatibe sordular: Müslümanlık nedir? Hatip: Ben hatibim, Müslümanlığın ne olduğunu nereden bileyim?

Evin köşesinde uzlete çekilirim, çünkü bundan daha rahatı yoktur.

Bana bu dünyada sadece bir ekmek ve biraz su kâfidir, artık küfür ve dinle işim yoktur.”

Rıdvân’da Sokrat, Emîr Tîmûr-i Gûrgân ve İskender hakkında güzel hikâyeler anlatılmıştır (Oğûlbîg, 1388: 45, 107, 76):

یکی در زندان نزد سقراط رفته، گفت؛ ملک تو را خواهد کشت. سقراط فرمود؛ او را هم اجل خواهد کشت.

ریختی خون بی گناهان را* تا شوی در جهان امیر اجل

تو هم ای میر نامور روزی * کشته خواهی شدن به تیر اجل

“Biri zindanda Sokrat’ın yanına gitti ve ona: “Melik seni öldürecek” dedi. Sokrat: “Onu da bir gün ecel öldürecek” buyurdu.

Günahsızların kanını dökmekle dünyada ecelin emiri olursun.

Sen de ey meşhur emir, bir gün ecel okuyla öldürüleceksin.”

امیر تیمور گورگان چون به هندوستان رسید، مغنیان و رامشگران را بخواست و گفت؛ شنده ام در این نواحی نوازندگان چیره دست و مطربان ماهره سازند. نابینایی را نزد وی آوردند که در این فن بی نظیر بود. نابینا رود گرفت و سرود آغاز کرد. امیر را سروری شگفت آمد. پرسید؛ نام تو چیست؟ گفت؛ دولت. شاه گفت؛ آیا دولت هم نابینا می شود؟ ضریر جواب داد؛ اگر نابینا نبودی، به سرای لنگ نیامدی؟

هست گیتی چه مجمع الاثتات* جمع و وحدت ثمر باشد

ذره ذره اندر این عالم* جاذب سنخ یکدیگر باشد

“Emîr Tîmûr-i Gûrgân, Hindistan’a ulaşınca şarkıcı ve çalgıcıları istedi ve “Bu diyarda çok mahir çalgıcı ve şarkıcıların var olduğunu duyduğunu söyledi. Tîmûr’un yanına bu işte maharetiyle meşhur olan âmâ birini getirdiler. Âmâ rûd aletini aldı eline ve çalmaya başladı. Emîr zevkten dört köşe oldu. Şöyle dedi: “Senin adın nedir?” Çalgıcı: “Devlet” dedi. Emîr: “Devlet de kör olur mu?” dedi. Âmâ çalgıcı şöyle cevap verdi: Eğer kör olmasaydın, özürünün sarayına gelmezdin?”

Dağınık haldeki bir mecmuayı andıran bu dünya, birlik ve vahdeti netice vermektedir.

Bu âlemdeki her bir zerre birbirinin aslını cezbetmektedir.”

اسکندر را پسیدند؛ چگونه بر روی زمین مالک شدی و از خاور تا باختر را به زیر نگین آوردی؟ فرمود؛ در سایه اتخاذ این دو مسلک نیکو؛ یکی آنکه کار امروز را به فردا نیفکنم و دیگر کسی را که اهلیت کاری نداشت به انکار نصب نکردم.

وه چه خوش آمد مرا زین بیت نغز* که همی می خواند پیری مالدار

ار برای کار باید شخص جست* نیز برای شخص پیدا کردکار

“İskender’e “nasıl yeryüzüne malik oldun ve doğudan batıya kadar her yeri ele geçirdin” diye soruldu. İskender: Şu iki güzel haslet sayesinde: Birincisi bugünün işini yarına bırakmadım ve diğeri de bir işte ehliyeti olmayan kimseye iş emanet etmedim.

C. Kaska Mîrzâ Âkâ Hân-ı Kirmânî'nin Sultan Abdulhamid'e...

Ah, mal sahibi pîrin daima okuduğu şu latif beyit ne güzel geldi.

Eğer bir iş için bir şahıs aranacaksa, o şahsın deneyimli olmasına dikkat edilmeli.”

Âkâ Hân'ın hicivli ve mizahi bir dile sahip olduğu *Rıdvân*'daki bazı hikâyelerde açıkça görülmektedir (Oğûlbîg, 1388: 133):

زنی خوشروی در پیش کشیش گناهان خود را می گفت؛ پس از اتمام اقرار کشیش از نامش پرسید؟ زن جوابداد؛ که اسم جزو گناه نیست.

نام خود را شمرد جزو گناه * آنکه نارد گنه خود به شمار

زاهدان توبه کنند از عصیان * عارف از هستی خود استغفار

“Güzel bir kadın bir keşişin yanında günahlarını söylüyordu. Günahlarını söyledikten sonra keşiş adını sordu? Kadın ona cevaben: İsim söylemek günaha dâhil değildir.

Günahlarını söylemeyen kimse, ismini günahlarının bir parçası gibi söyledi.

Zâhitler isyandan tövbe ederler, ârif ise kendi varlığından istiğfar eder.”

دو تن به هوای زنی جنگ شمشیر می کردند. زن گفت؛ ای جوان مردان، وصال من به سیم و زر میسر است نه به شمشیر و خنجر.

هر که جوید ز ماه رویان کام * زر همی بایدش نه زاری و زور

“İki kişi bir kadın için kılıçla dövüşüyordu, kadın şöyle dedi: Ey gençler, benim visalim altın ve gümüşle mümkündür, kılıç ve hançerle değil.

Her kim güzel yüzlülerden mutluluk arıyorsa, kendisine inlemek ve güç değil, altın lazımdır.”

Âkâ Hân, mensur hikâyelerin yanında yedi manzum hikâye de yazmıştır (Oğûlbîg, 1388: 76):

تنی از مردم کرمان، از شهر * شد گریزان به سوی کوه رمان

بریکی سنگ به سر چشمه نگاشت * این دو بیت از ره تصدیق و گمان

خرس از این کوه، رمان گشت ولی * من ستوه آمدم از خلق زمان

مگر از شر ددان در این کوه * روزکی چند شوم جفت امان

همچو عیسی که ز دست احمق * روز و شب بود به سوی کوه روان

“Kirmân şehrinden bir kimse, Român dağına doğru kaçtı.

Çeşme başındaki bir taşta şu iki beyti tasdik ve onay işareti olarak yazdı.

Ayı bu Român dağında dolaşiyor, ancak ben zamane halkından bıktım.

Bu dağda yırtıcıların şerri olmasa, birkaç gün karı kocadan ayrı esenlikte kalırım.

Hz. İsa da ahmakların elinden gece gündüz dağa doğru giderdi.”

Rıdvân'ın son babında Âkâ Hân hikmet, latife, öğüt, siyaset, tarif, tembih, temsil ile ilgili birçok söz söylenmiştir (Oğûlbîg, 1388: 151-163):

حکمت؛ مراد آدمی در قید دل او است چون فانش کند مرغی را ماند که از قفس پریده باشد

راز خود تا به کس نکردی باز * مالک راز خویشتن باشی

چون شود فاش مالک تو بود * تو اسیرش به جان و تن باشی

“Hikmet: İnsanın muradı gönlünde saklıdır. O sırrı aşikâr edince, bir kuş gibi kafesten uçup gider.

Sırrını başkasına söylemediğin sürece, sırrının malikisin.

Senin malik olduğun ifşa olunca, sen ona can ve ten ile esir olursun.”

حکمت؛ دانا کسی است که از آموختن ننگ نیارد و از آموزانیدن دلتنگ نباشد.

مرد دانا را نباشد هیچ عار * استفادت از لب آموزگار

“Hikmet: Bilgin kimse, öğrenmekten utanmaz ve öğretmekten usanmaz.

Bilgin adam, öğreticinin dudağından istifade etmekten asla utanmamalı.”

حکمت؛ فیثاغورس فرماید؛ هر چیز محتاج عقل و دانش است، جز بخت

“Hikmet: Fisagors şöyle buyurmuş, talihten başka her şey akıl ve bilgiye muhtaçtır.”

حکمت؛ صید مرغان اگر به دام بود * دام آزادگان adam بود

“Hikmet: Kuşlar tuzak ile avlanılır ve özgür olanların tuzağıysa idamdır.”

لطیفه؛ نزد اشرف، اشرف اوصاف * اقتصاد است وانگهی انصاف

“Latife: Eşrafın nazarında en şerefli vasıf, iktisat ve insaftır.”

لطیفه؛ مردم را بد خود گفتن آسانتر است از خاموش نشستن.

مفسدان را فساد و فتنه خوش است* گرچه در حق خویشتن باشد

“Latife: İnsanlara kötülüklerini söylemek, sessiz oturmaktan daha kolaydır.

Her ne kadar kendi haklarında olsa da müfsitlere fesat ve fitne güzeldir.”

پند؛ هر که نان خود را به آفتاب گذارد خود در سایه نشیند.

هست محض رضای حق کاری* که نباشد به هیچ آلوده

“Öğüt: Her kim ekmeğini güneşe koyarsa kendisi gölgede oturur.

Allah'ın rızası için çalışmak hiçbir kötülüğe bulaşmamaktır.”

پند؛ دوست به دست آوردن آسان است و نگاه داشتن دشوار.

دوستی آسان نمود اول دیدار* لیک تن و جان بسوخت عاقبت از رنج

“Öğüt: Bir kimseyi dost edinmek kolaydır, ancak onu muhafaza etmek zordur.

Dostluk ilk başta göze kolay göründü, ancak sonunda ten ve canı eziyetten yaktı.”

تعریف؛ اقتصاد آن بود که مرد جواد* در همه حال بنگرد اطراف

معنی اعتدال آن باشد* که نه بخل آورند و نه اسراف

“Tarif: İktisat civanmert insanın her hal üzere etrafına bakmasıdır.

İtidalin manası da ne cimri olmak ve ne de israf etmemektir.”

سیاست؛ مرد کاهل را نباید داد چیز* بلکه می باید به کارش داشتن

“Siyaset: Tembel adama bir şey vermek yerine onu çalışmaya zorlamak gerekir.”

تنبیه؛ از نکویی سپاس نارد، لیک* هم به قطع عطا شود رنجور

“Tembih: İyilikten minnet hâsıl olur, ancak bağışın kesilmesiyle hoşnutsuzluk ortaya çıkar.”

تمثیل؛ نیکبخت آنکه از نکویی خلق* دشمنان را به خود نماید دوست

نی که از عاجزی و بدخوی* دوست دشمن کند که این نه نکو است

دشمن از بهر خود تراشیدن* شیوه مرد عاجز بدخواست

“Temsil: Mutlu kimse, iyi yaratılışı sebebiyle düşmanları kendisine benzetip, dost edendir.

Acizlik ve kötü ahlaktan dolayı dostu düşman etmemek gerekir, hatta bu iş iyi değildir.

Kendisi için düşman üretmek, aciz ve güçsüz adamın tarzıdır.”

SONUÇ

Osmanlı sultanlarının Fars dili ve edebiyatına duyduğu büyük ilgi sayesinde birçok İranlı şair ve yazar Osmanlı topraklarını yurt edinmiştir. Bu seçkin kişiler Farsça'nın yanında Türkçe şiirler yazmış, dinî ve edebî konularda birçok eser kaleme almış, Anadolu'nun bilim ve kültür merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Sa'dî'nin yaşamından sonra *Gülistân* tarzında birçok eser yazılmıştır. Çok sayıda yazar makâme türünde olan bu eserden daha iyisini yazmaya çalışmış ve bu konuda Fars ve Türk edebiyatında başarılı örnekler verilmiştir. Ancak hiçbirisi *Gülistân*'ın seviyesine ulaşamamıştır. *Gülistân*'ı taklit edip, *Rıdvân*'ı yazan Âkâ Hân daha önceki şair ve yazarların eserlerinden alıntılar yapmış, hadislerden, ayetlerden, menkıbelerden, büyük insanların sözlerinden, gezip gördüğü yerlerden, okuduğu kitaplardan, tanıştığı insanlardan, girdiği farklı çevrelerden istifade etmiştir. Âkâ Hân'ın *Rıdvân*'daki her söz, beyit ve hikâyesi bilgelik doludur. Taklidi ve yavan bir üsluba sahip olan bu eser, manzum ve mensur olarak yazılmıştır. Eserdeki bazı hikâyelerde Osmanlı ve İran'daki sosyal durum, düşünce ve görgü kuralları ifade edilmiştir. *Rıdvân* sadece şiir ve hikâyelerden oluşmamış, baştan sona hikmet, latife, nasihat ve vecizelerden meydana gelmiştir. Âkâ Hân eserindeki hikâyelerde hem geçmişten örnekler vermiş, hem de kendi hayatındaki mevzulara değinmiştir. Eserdeki nükte ve hikâyeler her zaman bölümlerin muhtevasıyla bağdaşmamaktadır. Bölümlerde günlük hayatta karşılaşılan olaylar dikkate alınmış, nükte ve hikâyeler beyitlerle süslenmiştir. Eserde devrin önemli adamları övülmüştür.

KAYNAKÇA

Âdemiyyet, F. (1357). *Endîşehâ-yı Mîrzâ Âkâ Hân-i Kirmânî*. İntişârât-i Peyâm.

Âryanpûr, Y. (1387). *Ez Sabâ tâ Nîmâ*. İntişârât-i Zevvâr.

Aydın, Ş. (2010). *Türk edebiyatında Farsça divan ve divançeler*. İskenderiye Kitaplığı.

Değirmençay, V. (2013). *Farsça şiir söyleyen Osmanlı şairleri*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.

C. Kaska **Mîrzâ Âkâ Hân-ı Kirmânî'nin Sultan Abdulhamid'e...**

- Dilgoşâ, A. B. (1394). Bâzhân-i Kitâb-i Rıdvân Risâle-i Münteşir Neşode ez Mîrzâ Abdülhüseyîn Hân Berdesîrî-i Kirmânî, *Peyâm-i Bahâristân*, 7 (25), 248-268.
- Kartal, A. (2008). Anadolu Selçuklu devleti döneminde dil ve edebiyat, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 95-168. <https://doi.org/10.15247/dev.22>
- Kaska, Ç. (2019). Mîrzâ Habîb-i İsfahânî ve İstanbul'da Yayınladığı Eserleri, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 538-551. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.559022>
- Muhammedî, R. (1383). Rıdvân, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî/ Edeb-i Farsî Der Ânâtûlî ve Bâlkân* (s. 417-419). Sâzmân-i Çâp ve İntişârât-i Vezâret-i Ferheng ve Irşâd-i İslâmî.
- Oğûlbîg, S. Y. (1388). *Tashîh-i Nusha-i Hatî-i "Rıdvân" Eser-i Mîrzâ Âkâ Hân-ı Kirmânî*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Dânişgâh-i Peyâm-nûr.
- Özgüdenli, O. G. (2008). İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27 (43), 1-76. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000400
- Riyâhî, M. E. (1995). *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Çev. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları.
- Serefzârî, A. ve Dilgoşâ, A. B. (2015). Bâznigerî-i Câyigâh-i Sa'dî der Endişehâ-i Rüşenfıkrân-i Asr-i Meşrûte. *Pejûheşnâme-i Târîh*, 10 (38), 45-59.
- Yazıcı, T. (1996). Gülistân, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (ss. 240-41). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.